

YARASHTIRUV TARTIB-TAOMILLARI TUSHUNCHASI, UNING TURLARI VA HUQUQIY ASOSLARI

Anvarova Azizabonu Anvar qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu tezisdan yarashtiruv tartib-taomillari tushunchasi va uning turlari yoritib berilgan. Yarashtiruv tartib-taomillarini tartibga solinishi, agar nizo kelishuv bitimi yoki mediativ kelishuv tuzish bilan yakunlansa qanday natijalarga olib kelishi mumkinligi keltirilgan. Shuningdek, xorijiy mamlakatlarda yarashtiruv tartib-taomillarining o'rni haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar. Yarashtiruv tartib-taomillari, kelishuv bitimi, mediativ kelishuv, nizo, sud, mediatsiya, tomonlar

CONCEPT OF CONCILIATION PROCEDURES, TYPES AND LEGAL BASIS

Anvarova Azizabonu Anvar qizi

Master's student, Tashkent State University of Law

Abstract. This thesis explains the concept of conciliation procedures and their types. It describes the regulation of conciliation procedures and what results they can lead to if the dispute ends with a settlement agreement or a mediative agreement. It also provides information on the role of conciliation procedures in foreign countries.

Keywords. Conciliation procedures, settlement agreement, mediative agreement, dispute, court, mediation, parties

Yarashtiruv tartib-taomillari - an'anaviy sud muhokamasidan farq qiluvchi va murosaga erishish va nizoni tinch yo'l bilan hal qilishga qaratilgan nizolarni hal

qilish usullari majmuidir. Nizolar sonining ko'payishi va sud jarayonlarini qisqartirish istagi tufayli, nizolashuvchilar orasida yarashuv tartib-qoidalarini ommalashdi. Yarashtiruv tartib-qoidalaridan foydalanish tomonlarga nizoni tez va samarali hal etish, sud ishlarini yuritish uchun moliyaviy xarajatlarni kamaytirish, do'stona munosabatlarni saqlash imkonini beradi. Ilmiy adabiyotlarda yarashtiruv tartibi asosan ikki ma'no nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi: "sud tomonidan taraflarni yarashtirish choralarini ko'rishdan iborat bo'lgan fuqarolik protsessining bir qismi sifatida; nizolashayotgan tomonlar o'rtasidagi tinchlik kelishuvi asosida xalqaro nizoni hal qilish usuli sifatida". Har qanday yarashtiruv tartib-taomili tomonlar o'rtasidagi muzokaralar asosida amalga oshirilganligi sababli, tomonlar kelishuv bitimini tuzish orqali nizoni mustaqil ravishda hal qilishlari mumkin. Biroq, ko'pincha tomonlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar shunchalik jiddiyki, ularni yengish uchun uchinchi tomonning aralashuvi talab qilinadi. Shuning uchun yarashtiruv tartib-taomilida uchinchi shaxs O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksining 17-bobi yarashtirish tartib-taomillari¹ ga bag'ishlangan. Nizolarni hal etishda yarashtiruv mexanizmining eng muhim bo'g'inlaridan biri kelishuv bitimidiring ishtirok etishiga qarab barcha yarashtiruv tartib-qoidalarini tasniflash mumkin.

Jahon amaliyotida "mediatsiya" yoki "vositachilik" atamasi nizolarni tomonlarning mustaqil hal etishi uchun qo'llaniladi. Uning mohiyati uchinchi tomon ko'magida muzokaralar olib borishdan iborat. Bir qator xorijiy mamlakatlarda (Angliya, Uels, Avstriya, Germaniya) mediatorlarga murojaat qilish zarurati sud jarayonlarining qimmatligi va murakkabligi bilan bog'liq. Shunday qilib, agar da'voning narxi 10 000 yevro bo'lsa, sud to'lovi (birinchi instansiya sudining) Avstriyada 673 yevro, Germaniyada 588 yevro bo'ladi. Sud qarori ustidan shikoyat qilingan taqdirda, Avstriyada sud yig'imi 1036 yevro, Germaniyada esa 784 yevro bo'ladi².

¹ O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi. <https://lex.uz/docs/-3517337#-4267342>

² См.: Колер Кристиан. Цели гражданского процесса. Австрийский национальный доклад // Гражданский процесс в межкультурном диалоге: евразийский контекст: Всемирная конференция Международной ассоциации процессуального права (18-21 сентября 2012 г.): сборник докладов / под ред. Д.Я. Малешина. М., 2012. С. 189.

<https://scientific-jl.com/>

Ushbu protseduraning afzalligi shundaki, u nizolarni suddan tashqari samarali va tez hal etishni ta'minlaydi va eng muhimi, sud jarayoniga qaraganda arzonroqdir. Mediatsiya tartibi va uning butun mohiyati shundan iboratki, tomonlar o'zlari uchun eng maqbul bo'lgan kelishuvni mustaqil ravishda ishlab chiqadilar.

Yaponiyada yarashtiruv tartib-qoidolari maxsus qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi (xususan, "Fuqarolik ishlari bo'yicha yarashtiruv to'g'risidagi" qonun). Bu mamlakatda sudga murojaat qilish an'anaviy tarzda sodir bo'ladigan xatti-harakatlar hisoblanadi, ammo yarashtiruv tartib-qoidolari hali ham keng tarqalgan. Shu sababdan hatto hakamlik sudlari ham unchalik mashhur emas: "shartnoma nizoga sabab bo'lishi mumkinligini va agar yuzaga kelsa, uni manfaatdor tomonlar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri, yaxshi niyat aloqalari orqali hal qilib bo'lmashligini oldindan ko'rish nomaqbul hisoblanadi". Yaponiya davlat sudlarida yarashtiruv tartib-qoidalaridan foydalanganda fuqarolik ishlarining 33 foizi kelishuv bitimi orqali hal qilinishi mumkin. Yarashtiruv tartibi maxsus organ - Fuqarolik yarashuvi qo'mitasi tomonidan amalga oshiriladi, u har ikki tomonning bayonotlarini eshitadi, o'zaro yon berishni tavsiya qiladi yoki murosas bitimi shartlarini qabul qilishga ishontiradi, uning loyihasi qo'mitaning o'zi tomonidan tayyorlanadi, bu esa tomonlar uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kelishuv tartib-taomillari muvaffaqiyatli yakunlangan taqdirda, kelishuv bitimi shartlarini bajarish manfaatdor tomonlar uchun majburiydir. Sud hujjatlarini ijro etish fuqarolik protsessi tizimining bir qismi bo'lib, yakuniy hisoblanadi.

Kelishuv bitimi - bu nizoni taraflar tomonidan kelishilgan shartlarda o'zaro imtiyozlar orqali hal qilish usuli. Tomonlar nizoni o'zaro manfaatli shartlarda mustaqil hal qiladilar va ular o'rtasida do'stona munosabatlari saqlanib qoladi. Yuqoridagi afzalliklarga qaramay, nizolarni hal qilishning ushbu usuli amalda kamdan-kam qo'llaniladi. Tomonlar, odatda, kelishuv bitimini tuzish uchun zarur shartlar mavjud bo'lgan hollarda ham, nizolarni kuch bilan hal qilishni afzal ko'radilar. Kelishuv bitimi fuqarolik va iqtisodiy sud ishlarini yuritishning har qanday bosqichida va sud hujjatini ijro etish jarayonida taraflar tomonidan tuzilishi mumkin. Mazkur bitimi u sud tomonidan tasdiqlanganidan keyin tuzilgan

hisoblanadi. Kelishuv bitimlari sud va suddan tashqari turlarga bo'linishi mumkin. Sud kelishuvi sud ishtirokida tuziladi, qolganlari suddan tashqari bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksning 166-169-moddalari³ kelishuv bitimi to'g'risidagi qoidalarni tartibga soladi. Unda belgilanishicha, kelishuv bitimi uni ijro etish muddati va tartibi ko'rsatilgan holda taraflar tomonidan kelishilgan shartlarni o'z ichiga olishi kerak. Taraflar tomonidan kelishuv bitimi shartlari bo'yicha qabul qilingan majburiyatlarning ijro etilishi taraflarni bir-biriga yoki boshqa voqealarga (harakatlarga) bog'liq qilib qo'yishi mumkin emas. Kelishuv bitimini tasdiqlash to'g'risidagi masala sud majlisida taraflar ishtirok etgan holda ko'riladi, faqat notarius tomonidan tasdiqlansa istisno holat bo'ladi. Kelishuv bitimini tasdiqlash to'g'risida ajrim chiqarilib, ajrimda ish yuritish tugatilganligi ko'rsatiladi.

Ma'lumki, huquqiy nizolarni hal etishning o'ziga xos shakli sifatida mediatsiya bugungi kunda nizolarni samarali va tejamkor hal etish imkoniyatlari tufayli sezilarli o'rin egalladi. Mediatsiya deganda taraflar o'rtasidagi nizoni ularning ixtiyoriy roziligi asosida uchinchi shaxs ya'ni mediator orqali hal qilish usuli tushuniladi. BMT ustavining 33-moddasida mediatsiya (vositachilik) nizolarni hal etish vositasi sifatida tan olingan⁴. Zamonaviy tushunchalarda mediatsiya XX asrning ikkinchi yarmida AQSh, Avstraliya va Buyuk Britaniyada rivojlana boshlagan. Mediatsiyaning yanada rivojlanishi va dunyo bo'ylab keng yoyilishiga hozirgi Amerika modeli ulkan ta'sir ko'rsatdi. Jahonning aksariyat davlatlarida nizolarni hal qilishning muqobil usullaridan biri mediatsiya qonun bilan tartibga solingan bo'lib, nizolarning asosiy qismi sudga murojaat etilmasdan muzokaralar yo'li bilan hal qilinib kelinmoqda. Chunki mediatsiyada taraflar mediatorni ixtiyoriy tanlaydilar, sudda esa sudyani tanlash huquqi berilmagan, mediatsiyada o'z ixtiyorlari bilan rozi bo'lib, istalgan mediatorni tanlasalar, sudga faqat yashash joyi bo'yicha murojaat qilishlari mumkin. Shuningdek, sudning

³ Fuqarolik protsessual kodeks.

<https://lex.uz/docs/3517337?otherlang=1#:~:text=17%2Dbob.%20Yarashtirish%20tartib%2Dtaomillari>

⁴ Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi, 1945-yil 26-iyun.

https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/charter_Uzbek.pdf

<https://scientific-jl.com/>

vazifasi kim haq, kim aybdorligini aniqlash bo'lsa, mediatsiyada taraflar o'rtasidagi hamkorlik va do'stona munosabatlarni saqlab qolingan holatda kelishuvga erishish asosiy maqsad qilib olinadi. Sudlarning ish hajmi kattaligidan ishlarni ko'rib chiqish bir necha oy va undan ortiq vaqtga cho'zilib ketadi, mediatsiya jarayoni esa juda qisqa muddatda ham yakunlanishi mumkin; mediatsiya sud jarayoniga qaraganda har tomonlama tejamli bo'ladi. Sudda qaror faqat qonunga asoslanib qabul qilinadi, mediatsiyada esa qarorni taraflarning o'zlari qabul qiladilar. Sud tartibida ko'riladigan nizolar bo'yicha bir taraf foydasiga chiqarilgan qaror ikkinchi tarafning ziyoniga xizmat qiladi. Mediatsiyani qo'llashda taraflar ixtiyoriy ravishda mediativ kelishuv tuzish orqali nizoni hal qilish yo'llari va usullari, kelishuvda belgilangan majburiyatlarni bajarish muddatlari hamda ushbu majburiyatlarni bajarmaslik oqibatlarini ham belgilab qo'yishlari mumkin. Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasida 2018-yilda qabul qilingan "Mediatsiya to'g'risidagi" qonun⁵ amal qiladi. Mazkur qonunning maqsadi nizolarni tartibga solishning muqobil usullarini rivojlantirish uchun huquqiy shart-sharoitlar yaratish, sud tizimiga tushadigan ish hajmini kamaytirishdan iborat.

Mediativ kelishuv - bu nizoni tinch yo'l bilan hal qilish maqsadida tomonlar o'zaro kelishib imzolagan huquqiy hujjatdir. Ushbu bitim, mediator yordamida erishilgan kelishuvni rasmiylashtiradi. Mediativ kelishuv da'vo tartibida yuritiladigan har qanday ish bo'yicha birinchi instansiya sudida sud alohida xonaga (maslahatxonaga) sud hujjatini qabul qilish uchun chiqquniga qadar taraflar tomonidan tuzilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, yarashtiruv tartib-taomili orqali nizoda bo'lgan taraflarni yarashtirishning to'liq imkoniyati bo'lmasa ham, ammo nizoga sabab bo'lgan muammolarni yechimini topishga va aynan shu masalada kelishtirishga hamda ularning munosabatlarini saqlab qolishga yordam beradi. Muhimi bunday kelishuvga erishish uchun taraflarning vaqti va mablag'lari tejaladi. Mediatsiya

⁵ "Mediatsiya to'g'risidagi" O'zbekiston Respublikasi qonuni. 03.07.2018 yildagi O'RQ-482-son
<https://lex.uz/docs/-3805227>

insoniylik hamda muloqotga asoslangan yondashuvi, natijaviyligi va tezkorligi bilan jamiyat rivojiga katta hissa qo'shadigan vosita hisoblanadi.

Adabiyotlar/References

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi.
<https://lex.uz/docs/-3517337#-4267342>

2. Колер Кристиан. Цели гражданского процесса. Австрийский национальный доклад // Гражданский процесс в межкультурном диалоге: евразийский контекст: Всемирная конференция Международной ассоциации процессуального права (18-21 сентября 2012 г.): сборник докладов / под ред. Д.Я. Малешина. М., 2012. С. 189

3. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi, 1945-yil 26-iyun.
https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/charter_Uzbek.pdf

4. "Mediatsiya to'g'risidagi" O'zbekiston Respublikasi qonuni.
03.07.2018 yildagi O'RQ-482-son <https://lex.uz/docs/-3805227>